

Міністерство освіти і науки
Миколаївська облдержадміністрація
Миколаївське товариство єврейської культури
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
Державний архів Миколаївської області
Миколаївський інститут права Національного університету
«Одеська юридична академія»

ІСТОРИЧНІ МІДРАШІ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

*МАТЕРІАЛИ
VIII
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ*

Том II

Миколаїв
Типографія Шамрай
2019

УДК 94(477.73)(=411.16)"18/"

ББК 63.3 (4 Укр) 5-6

Д 23

Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Протокол № 11 від 10 квітня 2019 р.

Д 23 Історичні мідраші Північного Причорномор'я / Голов. ред. О.О. Господаренко.
- Випуск VIII. - Том II. - Миколаїв: Типографія Шамрай, 2019. –395 с.

Збірник «Історичні мідраші Північного Причорномор'я» складений за матеріалами VIII-ї міжнародної науково-практичної конференції «Історичні мідраші Північного Причорномор'я», котра відбулася 15-17 квітня 2019 року в Миколаївському національному університеті імені В.О. Сухомлинського та була присвячена темі: «Єврейське населення України в 1917-1921 рр.: мілітарні події та наслідки Громадянської війни». Том II містить статті за напрямками: участь єврейського населення України в революційних подіях 1917-1921 рр.; євреї на фронтах Першої світової та Громадянської війни; єврейські погроми на території України в модерну добу: причини та характер; історія розвитку єврейських громад Півдня України; єврейська община в сучасному етнополітичному просторі України та світу: взаємини, проблеми та перспективи розвитку; джерела та історіографія з проблем історії єврейського населення регіону Північного Причорномор'я; єврейське населення Радянської України; діяльність єврейських благодійних організацій в Україні: історія і сучасність.

Редакційна колегія:

Гольденберг М.Д. – голова ГО «Миколаївська обласна єврейська громада».

Рижева Н.О. – д.і.н., професор, завідувач кафедри історії та археології історичного факультету МНУ імені В.О.Сухомлинського (заступник головного редактора).

Щукін В.В. – к.і.н., доцент, історик-краєзнавець.

Сугацька Н.В. – к.і.н., доцент кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія».

Ласінська М.Ю. – к.і.н., доцент кафедри історії історичного факультету МНУ імені В.О. Сухомлинського (відповідальний секретар редколегії).

Рецензенти:

Левченко Л.Л. – д.і.н., проф., директор Державного архіву Миколаївської області.

Тригуб О.П. – д.і.н., проф., завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Видання виконане за фінансової підтримки:

***Управління культури, національностей та релігій Миколаївської облдержадміністрації
Миколаївського товариства єврейської культури.***

Матеріали подаються мовою оригіналу. Відповідальність за зміст статті, достовірність фактів, цитат, дат тощо - несуть автори. Редколегія публікує матеріали, зберігаючи стиль, залишає за собою право скорочувати та редагувати тексти.

ISBN 978-617-680-035-4

© Миколаївське товариство єврейської культури, 2019

© Історичний факультеті МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2019.

УДК 94 (477.74) «1919-1921»

Шишко Олександр Григорович

(Одеська національна академія харчових технологій,

м. Одеса, Україна)

ПОЛІВАРІАНТНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКОГО ПИТАННЯ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ 1919-1921 рр. В ОДЕСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Генрі Абрамсон у своїй книзі навів діаграму кількості жертв задокументованих єврейських погромів на українських територіях протягом 1919 р. [1, с. 191]. З цього переліку до Одеської губернії (мова йде про її територію, яка була сформована протягом 1920 р.) можна віднести погромну діяльність військ отамана Н. Григор'єва, Білої армії, непідпорядкованих збройних формувань та лояльних до Директорії військових формувань.

Починаючи з травня-червня 1919 р. у радянських періодичних виданнях (інших не було) м. Одеси почали друкуватись матеріали про перебіг та наслідки єврейських погромів у північних повітах Херсонської губернії та на інших теренах України. Одночасно до Одеси почали прибувати біженці, які врятувались від розправи та шукали тут захисту. Станом на 5 червня було зареєстровано 840 біженців, з яких понад 600 осіб перебувало на повному постачанні відділу соціального забезпечення губернського виконкому. Для проживання їм було відведено готелі «Ялта» і «Унион». У той же час влада почала процес відправки біженців до місць їхнього постійного проживання [10, 6 юня].

Але вже незабаром до Одеси прибула нова група біженців «із західних областей України і Галичини», які повідомили про те, що «там, де немає радянської влади і де орудують польські білогвардійці й інші агенти європейської буржуазії знову, як і в царські часи, відбуваються дикі погроми» [10, 11 юня]. Також у газетах містилось повідомлення про чисельність жертв погромів: «Проскурів – 300, Фельштин – 300, Овруч – 70 і т. д.» та називалась загальна кількість погромів – понад 50. До кінця липня у періодичних виданнях продовжувала з'являтися інформація про погроми та про біженців. На початку серпня, у зв'язку з Придністровським повстанням або повстанням німців-колоністів, ця проблема відійшла на задній план. Таким чином, можна припустити, що наприкінці серпня в Одесі перебувала певна кількість біженців-євреїв.

Двадцять третього серпня радянська влада в Одесі припинила своє існування, натомість було встановлено денікінський режим. У перші тижні існування цього режиму чисельні контррозвідувальні відділи здійснювали безконтрольні арешти, грабунки та вбивства мешканців Одеси, серед яких значний відсоток складали молоді чоловіки-євреї. Добровольча влада не тільки засуджувала антисемітські, а тим більше погромні настрої у суспільстві, а й почала карати винних. Так, воєнно-польовий суд приговорив до смертної кари трьох офіцерів, які пограбували сім'ю Ш. Шарнопольського [11, 6 (19) октябрю].

Засуджуючи та караючи тих, хто вчиняв протиправні дії проти єврейського населення, денікінська влада не переймалась матеріальним становищем біженців. Цей обов'язок взяв на себе «Комітет з надання допомоги євреям, які постраждали від погромів». Але і його діяльність була малоефективною, свідченням чому стало бажання понад 800 осіб повернутися додому, у район Бірзули, Вапнярки і далі у листопаді у зв'язку нестерпними умовами існування. Для виправлення ситуації Комітет оголосив про початок збору коштів єврейського населення міста. Але у зв'язку з тим, що єврейське населення Одеси «не проявило максимуму енергії для допомоги братам, які

постраждали» було прийняте рішення про запровадження податку для єврейської громади [13, 5 (18) ноября]. Хоча кошти почали надходити, але їх не вистачало на задоволення всіх потреб біженців. Ситуація ще більше загострилася, коли до Одеси почали прибувати нові біженці, після того як у грудні військами Червоної армії було захоплено Київ.

Перебуваючи у важкій скруті в Одесі, євреї-біженці хоча б могли сподіватися на захист влади. Ті ж євреї, які залишилися у місцях свого проживання опинилися під загрозою нової хвилі погромів. Про те, що такі погроми почали відбуватись ще у листопаді 1919 р. засвідчила нарада комітету партії народної свободи у Харкові, на якій серед інших питань розглядалось і питання про єврейські погроми. Учасники наради висловили переконання, що єврейські погроми, які продовжують тривати, є «неприпустимими не тільки з погляду людяності, а й з точки зору тієї великої справи, якій служить Добрармія» [13, 23 ноября (6 декабря)]. При цьому всю вину за такі погроми члени партії поклали на більшовиків. На їх переконання, причиною проявів у масах темних інстинктів була та атмосфера розтління, яка була створена більшовиками, які возвели у принцип відкрите насилля і фізичне винищення противників, що й призвело до морального здичавіння мас. У той же час кадети закликали свідомі й керівні кола єврейства оголосити безпощадну війну тим елементам, які, беручи активну участь у більшовицькому русі, творять свою злочину і підлу справу.

Адвокат Василь Маклаков, який з 1917 р. перебував у Франції, відвідав восени 1919 р. з ознайомчою поїздкою Південь Росії (згідно офіційної термінології того часу) і також висловив своє бачення єврейського питання, яке не зійшло з порядку денного і яке дуже важко вирішувалося. Він так само пов'язав поширення антисемітського руху з тими місцевостями, які найбільше постраждали від більшовизму. Це він пояснював тим, що представники всіх верств в населення побачили, що більшість вождів більшовиків були євреями. Не заперечуючи того факту, що ниці антисемітські інстинкти були викликані до життя всіма сторонами військово-політичного протиборства основну вину за

погроми, крім більшовиків, В. Маклаков покладав, передусім, на Петлюру, який «влаштував погром за погромом» [13, 15 (28) декабля)]. При цьому В. Маклаков оминув той факт, що після заняття Добровольчою армією м. Могилів-Подільський там було влаштовано погром [13, 19 ноябля (2 декабля)].

У грудні 1919 р. нова хвиля погромів, яка була викликана відступом денікінських військ та вакуумом влади, докотилася й до Одеської губернії. Газети зарясніли повідомленнями про те, що «євреї обкладаються контрибуціями і піддаються грабункам та ін. насиллю з боку людей, які іменують себе добровольцями, зокрема, військові загони, які іменували себе добровольцями, здійснили грабунки у містечках Тираспольського повіту: Понятовка, Петровіровка, Цибульове, Цебрикове, Янівка, а у с. Мангейм розстріляли п'ятьох євреїв, які не встигли сховатися» [13, 27 декабля (3 январа)].

Та найбільшого розмаху погроми набули у Балтському повіті та у Богополі, Ольвіополі та Голті (нині це м. Первомайськ). Так, наприкінці грудня «банди та невеликі військові підрозділи, які розклалися», увірвались до містечка Хащувате, що у 30 верствах від Балти і почали бити жителів і грабувати майно. Потім вони підпалили містечко, половина якого вигоріла. Вже коли грабіжники залишили містечко з-під уламків вдалося дістати 50 трупів. До Одеси було направлено звіт про цю трагедію разом зі списком жертв погрому, який нараховував 50 осіб. Газета «Одесские новости» цей список надрукувала: «Пальтеєвич Фішель, 52 роки; його дружина Злата, 42 роки; Фельдман Іцко, 75 років; Красм'янський Мендель, 35 років; Гриншпун Бенціон, 42 роки; Бородатий Овсій, 70 років; Фінкель Сура, 40 років; її син Янкель, 19 років; Гольденберг Герш, 20 років; Любман Перель, 65 років; дружина Нути Штімермана, 50 років; Бліндер Л., 64 роки; його дружина Слува, 52 роки; Россін Айзік, 46 років; Постолов Волько, 22 роки; Лугман Лейзер, 51 рік; Грінберг Ківа, 62 роки; Кириловський Шмуль-Гершон, 70 років; Шапочник Шльома, 65 років; Злоткевич Хуна, 35 років; брати Берко та Йосип Дорфмани,

38 і 32 роки; Кугель Фейга, 45 років; Розенбліт Дувид, 65 років; Херсонський Ушер, 65 років; Херсонський Борух, 38 років; Броварний Лейб, 32 роки; Броварна Гітля, 42 роки; Горбата Цирля, 75 років; Кравець Пейся, 48 років; дружина Швеця Копеля, 28 років; Ставчанська Люба, 23 роки; Дехтяр Мошко, 48 років; Розенштейн Янкель, 62 роки; Швецов Бенціон, 19 років; теща Шапіро, 53 роки; Пїлдеш Берко, 40 років; син Стевака Рахміля, 25 років; Бершадський Овсїй, 65 років; Каракан Лейба, 62 роки; дружина Пекаря Володі, 37 років; дружина Тендлера Арона, 32 роки; Хана із Бершаді, 44 роки; дружина Пїлдеша Мірлі, 48 років; Голованевська Шендель, 56 років; Гуральник Ента, 29 років; мати Уманської Рухлі, 50 років; Вірник Юдко, 35 років; Куперман Шимон, 55 років; Гайсинська Рухля, 60 років» [14, 10 (23) январа]. Крім загиблих у містечку було 40 осіб з важкими пораненнями та понад 200 з легкими. Але всі вони не могли отримати медичної допомоги, страждали від голоду і тому багато з них повмирало.

Також газета «Одесские новости» надрукувала список жертв погрому у Богополі, де було 36-ть вбитих, у Ольвіополі – 15 вбитих та Голті – 4 вбитих (нині це м. Первомайськ). У цих містечках було спалено 21 будинок [14, 18 (31) январа]. Отже, жертвами у Богополі були: Сугалов Дувид, 54 роки; Ткач Мойше Йось, 82 роки; Шполянський Сруль, 70 років; Зуфман Зейлік, 24 роки; Літман Ривка, 68 років; Вельман Берль, 80 років; Перельман Хаїм-Нухім, 60 років; Вайстух Перль, 35 років; Вайстух Іхель, 13 років; Шнайдерман Естер, 45 років; Ваксман Йосип, 43 роки; Гакман Гдаль, 70 років; Боринська Хася, 43 роки; Вайстіх Лея, 90 років; Литвак Янкель, 56 років; Шпитальник Мойше, 54 роки; Вайнтрауб Фейга, 21 рік; Меламуд Шейза, 24 роки; Гордонський, 72 роки; Краков Ципа, 60 років; Маргуліс Малка, 19 років; Краков Мойше, 22 роки; Маргуліс Ципа, 21 рік; Маргуліс Хуна, 25 років; Підлубний Мойше, 1? років; Рискін Іцхок-Лейб, 50 років; Грагер Нафтула, 43 роки; Пріцкер Іцхок, 46 років; Крімер Шльома, 80 років; Лисогорський Мойше, 1,5 роки; Тарадаш Мейлах, 2 роки; Баренбойм Аврум, 72 роки; Калевальський Лейб, 75 років; Греггер Хейвед, 80 років; Рінкат Аврум-Іцхок, ?; біженка (ім'я не відоме).

Жертви у Ольвіополі: Цацкін Кисель, 40 років; Богуславський Юкель, 52 роки; Крайденко Яків-Сруль, 50 років; Мучник Шміль, 70 років; Шнапір Меєр, 32 роки; Ходоровська Ривка, 65 років; Теплицький Нойях, 30 років; Бароканський Шах, 55 років; Фурман Шміль, 30 років; Кольман Меєр, 14 років; Обовський Шабса, 53 роки; Бортман Шабса-Вольф, 35 років; Бертман Еля-Лейзер, 15 років; Мешбейн Шльома, 13 років; Гойшен Лейзер, 75 років.

Жертви у Голті: Лемберський Шльома, 50 років; Гойхберг Йосип, 21 рік; Шпрага Аврум, 16 років; Брікс Естер, 50 років [14, 18 (31) января].

Газета «Одесский листок» розповіла про деякі деталі цього погрому, який тривав з 24 до 29 грудня 1919 р. Погром у цих містечках розпочався після того як туди прибула якась військова частина, солдати якої після розміщення у казармах, вийшли окремими групами на вулиці і почали обходити заможних євреїв та вимагати грошей. Причому влада, у зв'язку з відомостями про наступ на Голту «банд» Тютюнника, залишила місто. Після цього невідомі від вимагання перейшли до погрому, банди у 10-15 осіб почали вриватись до єврейських квартир, грабувати та вбивати. Серед вбитих були найбільш відомі громадські єврейські діячі: власник млинів Ю. Богуславський, власник бакалійного магазину К. Цацкін, громадський діяч Я. Крайденко та ін. [12, 9 (22) января].

Крім цього, газета «Одесский листок» вмістила невелику замітку «Знову погроми», у якій з боєм мова йшла про те, що «після маленької передишки, яка тривала лише 2-3 тижні, отримані відомості про погроми у Голті, Ольвіополі, Саврані, Любашовці, і нарешті про два погроми у Кривому Озері». Автор публікації звертався до руського офіцерства, до руської інтелігенції на місцях, тому що звертатися «до печерних людей з мораллю є даремною справою». Звертаючись до офіцерів та інтелігенції, автор звинуватив їх у байдужості («у більшому ми собі не дозволимо їх звинувачувати») та закликав «всіх руських громадян всією силою свого впливу не допускати цих звірств, або негайно їх припиняти, якщо вони виникали, щоб не ганьбити руське ім'я» [12, 19 января (1 февраля)].

Погром у Саврані розпочався 21 грудня, коли до містечка з'явилась банда солдат з 13 осіб, які обходили квартири заможних євреїв, грабували, убивали чоловіків і дітей, насилували жінок і дівчат. Наступного дня туди прибула нова партія у 100 осіб. З їх прибуттям почався загальний погром як багатих, так і бідняків, під час якого вони розгромили лавки, аптеку, підпалили будинки. Жертв цього погрому було більше сотні [12, 23 январа (5 февраля)]. Але вдалося встановити імена 13-ти осіб: Кримгольд, 65 років; Ройзингард Шльома, 45 років; Авербух (присяжний повірений), 60 років; Шаргородська Діна, 40 років; Орадевська Хана, 50 років; Бойко Нухім, 57 років; Бойко Борух, 28 років; Альтман Лейва, 70 років; Арбіт Малка-Двойра, 67 років; Дехтяр Сруль, 28 років; Митник Мося, 75 років; Кузьмінська Рахіль, 40 років; син Вовика Дехтяра, 14 років. Причому Н. Бойка та його сина облили керосином і підпалили [14, 21 январа (3 февраля)].

Але найбільшого розмаху та значного резонансу набув погром у містечку Криве Озеро. Про цей погром газета «Одесские новости» писала, що «мирне населення переживає жахи, перед якими блідне все, що відбувалось до цього в Україні». На жаль, виявити списки жертв цього погрому поки що не вдалося. Вже у лютому, коли в Одеській губернії втретє було встановлено радянську владу, газети вмістили публікації, які описували жахи цього погрому: «вчора роздавали шматочки хліба. Люди, які жили у ямах цілий місяць разом з тифозними і мертвяками, які перенесли страшні морози й не мали хліба по 5 днів, отримали можливість вільно з'їсти шматочок хліба. Але цього хліба для всіх не вистачає. Голод триває. Ми не міняємо білизну. Паразити обліпили живих і їдять їх. Спроба налагодити продовольство не вдається. Немає коштів. Одеса зовсім не допомагає. Хворі просять хліба. Всюди навалено трупи не похованих. Голови без тулуба, тулуб без голови. Собаки об'їдають трупи. Всюди страждання живих, які бродять серед трупів рідних. Будинки зруйновані і спалені, тому живуть по 30-40 осіб в одному вцілілому помешканні. Треба термінова допомога» [2, 23 февраля].

Таку картину побачила у Кривому Озері спеціальна комісія при відділі соціального забезпечення Одеського губернського ревкому. За пропозицією цієї комісії голова губернського ревкому П. Кін дав вказівку спрямувати до містечка 1,5 тис. пуд. збіжжя та інші продукти, які «відпускались погромним за собівартістю» [3, 21 березня]. Отже, ця коротка ремарка засвідчила, що допомога постраждалим від погромів з боку влади не була безкорисною.

Також варто наголосити, що каральні органи комуністичної влади, передусім це стосується Одеської губернської надзвичайної комісії (ОГНК), не залишили поза увагою питання про покарання винних у погромах. Генрі Абрамсон у своїй праці вказав на той факт, що у переважній більшості випадків імена тих, хто вчиняв єврейські погроми залишилися невідомими [1, с. 181]. У зв'язку з тим, що колегія ОГНК на своїх засіданнях приймала рішення про покарання винних у погромі у Кривому Озері, деякі імена погромників можна встановити (звичайно, необхідно брати до уваги той факт, що діяльність ОГНК не відповідала жодних правовим процесуальним нормам).

Отже, колегія ОГНК на своєму засіданні 13 липня 1920 р. постановила розстріляти з конфіскацією майна Олександра Бажанова (37 років) та Костянтина Козіоровського (41 рік), обвинувативши їх «у Кривоозерському погромі» [5, арк. 1]. Під час слідства було опитано 8 свідків. Зокрема, брати Герш та Борис Котіковські розповіли, що Бажанов зняв з рук їхньої матері золоті каблучки, а з вух вирвав сережки. Овсій Левінзон (23 роки) повідомив, що був свідком як Бажанов «різав шашкою тестю руки та вбив шурина». Також свідок заявив, що Бажанов під час погрому «грабував і вбивав» [5, арк. 25]. Але ні імені шурина, ні інших жертв погрому О. Левінзон не назвав. О. Бажанов, який на той час обіймав посаду начальника державної варті у Кривому Озері, під час допиту свою участь у погромі категорично заперечував. Причому він назвав прізвища та адреси кількох осіб, які могли підтвердити його невинуватість, серед яких був і К. Козіоровський, який під час допиту підтвердив, що Бажанов за декілька днів до погрому виїхав з містечка. Але уповноважений з боротьби з контрреволюцією у своєму заключенні вказав, що

«діяльна та звіряча участь Бажанова у Кривоозерському погромі є доведеною і тому як до офіцера старої армії, пристава за білих пропонував застосувати вищу міру покарання. Факт активної участі Козіоровського у погромі він вважав не доведеним, але «беручи до уваги, що він дворянин і помічник пристава за білих» пропонував ув'язнити його до концтабору до завершення громадянської війни. Натомість колегія ОГНК вирішила обох розстріляти.

У своїх показах свідки називали прізвище ще одного активного учасника погрому, яким був директор гімназії Двукраєв. Дев'ятого жовтня 1920 р. колегія ОГНК на своєму засіданні постановила розстріляти «за участь у єврейському погромі у містечку Криве Озеро» 9-ть осіб, ще 2-х осіб було ув'язнено до концтабору на 3 роки. Серед тих, кого у ніч на 11 жовтня було розстріляно був Олександр Двукраєв (39 років) та Олександра Двукраєва (28 років). Першого було страчено за те, що «був у близьких стосунках з командним складом «Вовчої сотні» та підбурював до вбивства 100 євреїв», а другу «як співучасницю чоловіка» [9, арк. 176]. У разі, якщо в архіві УСБУ в Одеській області зберігається архівно-слідча справа, фігурантами якої були Двукраєві та інші особи, то можливо можна буде дізнатися про нові факти погрому у Кривому Озері, зокрема й щодо імен його жертв. А також про «Вовчу сотню» чи «знаменитий вовчанський загін», який розпочав кровавий погром у містечку 25 грудня 1919 р., який тривав майже місяць і який не був припинений навіть після обіцянок генерала Бредова.

Крім вбивств, катувань, знущань та відбирання цінних речей, прикрас та коштів погром супроводжувався грабунками магазинів, складів тощо. У таких грабунках у Кривому Озері був обвинувачений Іван Заболотний, якого мала колегія ОГНК 11 травня 1921 р. постановила ув'язнити до концтабору на три роки [6, арк. 1].

Імена декількох жертв погрому у містечку Ободівка Ольгопільського повіту Подільської губернії, який відбувся 11 травня 1919 р., та прізвище двох можливих його учасників можна дізнатися з архівно-слідчої справи, фігурантом якої був Антон Зелінський (28 років). Погром у містечку відбувся після того, як

туди прибув з Тростянця загін на чолі з ватажком на прізвище Держинський. Цей ватажок запропонував взяти з місцевих євреїв лише контрибуцію, тому що «з них вже досить різні у Тростянці». Але Зелінський з цим не погодився й закликав і тут винищити всіх євреїв. У цій справі було допитано декілька свідків, які повідомили про загибель своїх рідних та односельців. Так, Меніха Борштейн (42 роки) повідомила про вбивство свого 64-річного батька й брата, Іта Шит (24 роки) про вбивство батька, Хума й Мойсей Ерліхи (20 і 15 років) про вбивство брата Шимона, Хана Гройсман (21 рік) про вбивство брата, Естер Трейтман (26 років) про вбивство чоловіка Лева. 19 січня 1921 р. колегія ОГНК постановила А. Зелінського розстріляти, що й було зроблено у ніч на 24 січня [8].

Отже, ці три архівно-слідчі справи та рішення колегії від 9 жовтня 1920 р. стали свідченням того, що ОГНК зайняла досить жорстку позицію щодо покарання осіб, які були нею обвинувачені у причетності до єврейських погромів. Але при цьому необхідно враховувати той факт, що це був час, коли комуністична влада активно намагалася втілити у життя постулати соціальної революції. У новій соціальній реальності не було місця «містечку», яке «між двома жорнами старого і нового світів не могло не бути розчавленим, роздрібненим і пошматованим». Про те, що «містечко не може не вмерти насильницькою смертю» писав у газеті «Вісті» такий собі «Паля» (можливо це був Китайгородський, редактор цієї газети) у жовтні 1920 р. Засуджуючи безперервну смугу жахливих погромів, автор статті виносив вирок таким персонажам «як Тев'є, Іцко, Йоська, які й повинні були стати першими жертвами гігантського зіткнення двох соціальних геологічних формацій». Адже їм не було місця у новій радянській системі державного виробництва і розподілу, яка унеможлиблювала елементи посередництва між виробником і споживачем. А тому, робив висновок Паля, «нехай мертві ідуть у небуття, а ми будемо намагатися краще усвідомити і зрозуміти великі події, які відбуваються у надрах сучасного суспільства» [4, 8 жовтня].

Так само не було місця у новій соціальній дійсності й для українського селянства, яке повинно було перейти до колективних форм обробки землі й віддавати левову частку вирощеного врожаю у вигляді продрозкладки. Не сприймаючи таку аграрну політику, селянство підіймалось на збройну боротьбу проти більшовицької влади (у 1920 р. влада належала ревкомам, діяльність рад робітничих та інших депутатів була припинена). Але у цьому жорстокому протистоянні селянства і влади дуже частими були випадки, коли селянські повстанські загони чинили насилля щодо єврейського населення. Генрі Абрамсон знову таки наголошував, що вимоги виплати контрибуцій були одним із найбільш поширених видів такого насилля [1, с. 201]. Звичайно, були випадки і фізичного знищення євреїв під час захоплення повстанськими загонами містечок.

Про окремі такі випадки можна дізнатися з архівно-слідчих справ, фігурантами яких були особи, які були обвинувачені у політичному бандитизмі. В одній з таких справ свідок Мошко Креймер під час допиту повідомив, що «у травні 1920 р. під час проходження банд Тютюнника через містечко Верхівку Петро Шатайло та Юхим Сербенюк приєдналися до банди та разом з тютюнниківцем витаскали на вулицю його родича Ушера Бірщівера та його сина Гершка і тут же вбили їх на площі перед будинком» [7, арк. 53]. У свою чергу П. Шатайло та Ю. Сербенюк свою причетність до цього вбивства заперечували. У підсумку колегія ОГНК 14 квітня 1921 р. постановила їх обох розстріляти [7, арк. 2]. Отже, опрацювання таких справ, які найчастіше зберігаються у «Основному» фонді ГДА СБУ у м. Одесі, демонструє причетність до погромів регулярних й нерегулярних військ Директорії та непідконтрольних збройних формувань.

Таким чином, всі збройні формування, які діяли на території Одеської губернії протягом 1919-1921 рр., були причетними до здійснення єврейських погромів, які набули найбільших масштабів під час повстання отамана Н. Григор'єва та під час відступу денікінських військ наприкінці 1919 р.

Література та джерела:

1. Абрамсон Генрі. Молитва за владу. Українці та євреї в революційну добу (1917-1920). Пер. з англ. Антона Котенка, Олександра Надтоки. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. – 320 с.
2. Бюллетень Известий Одесского Губернского Революционного Комитета. – 1920.
3. Вісти Одеського Губернського Революційного Комітету. – 1920.
4. Вісти Одеського Губерніального Революційного Комітету і Губерніального Загальноміського Комітету Комуністичної Партії (більшовиків) України. – 1920.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Одеса (далі ГДА СБУ), спр. 017214 (Бажанов О. Г., Козіоровський К. І.), 36 аркушів.
6. ГДА СБУ, м. Одеса, спр. 017222 (Заболотний І. Є.), 47 аркушів.
7. ГДА СБУ, м. Одеса, спр. 017315 (Шатайло П. П., Сербенюк Ю. Д.), 63 аркуша.
8. ГДА СБУ, м. Одеса, спр. 017321 (Зелінський А. І.), 36 аркушів.
9. ГДА СБУ, ф.6, оп. 3, спр. 283, 243 аркуша.
10. Известия Одесского Совета Рабочих, Крестьянских и Красноармейских Депутатов. – 1919.
11. Одесский листок. – 1919.
12. Одесский листок. – 1920.
13. Одесские новости. – 1919.
14. Одесские новости. – 1920.

О.Г. Шишко

ПОЛІВАРІАНТНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКОГО ПИТАННЯ У

РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ 1919-1921 рр. В ОДЕСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Анотація. На території Одеської губернії протягом 1919-1921 років єврейські погроми здійснювали війська отамана Никифора Григор'єва, Білої армії, непідпорядковані військові формування та лояльні до Директорії збройні

формування. Газета «Одесские новости» на своїх шпальтах у січні 1920 р. надрукувала списки жертв погромів у містечках Хащувате, Саврань, Богопіль, Ольвіопіль та Голта. Найбільшого розмаху та значного резонансу набув єврейський погром у містечку Криве Озеро, але список його жертв не був опублікований.

Ключові слова: єврейські погроми, списки жертв, біженці, збройні формування.

А.Г. Шишко

ПОЛИВАРИАНТНОСТЬ ЕВРЕЙСКОГО ВОПРОСА В РЕВОЛЮЦИОННЫХ СОБЫТИЯХ 1919-1921 гг.

В ОДЕССКОЙ ГУБЕРНИИ

Аннотация. На территории Одесской губернии на протяжении 1919-1921 годов еврейские погромы осуществляли войска атамана Никифора Григорьева, Белой армии, неподчиненные военные формирования и лояльные к Директории вооруженные силы. Газета «Одесские новости» на своих страницах в январе 1920 г. напечатала списки жертв погромов в городках Хащуватое, Саврань, Богополь, Ольвиополь и Голта. Наибольший размах и значительный резонанс приобрел еврейский погром в городке Кривое Озеро, но список его жертв не был опубликован.

Ключевые слова: еврейские погромы, списки жертв, беженцы, вооруженные формирования.

O.G. Shyshko

THE POLYSEMY OF “JEWISH QUESTION” IN 1919-1921 IN ODESA HUBERNIA

Abstract. During 1919-1920 in Odesa Hubernia, Jewish pogroms were perpetrated by the forces of Ataman Nikifor Grigoriev, the White Army, some unaffiliated military formations and armed groups loyal to the Directory. During this period, two major waves of pogroms occurred. First of them was caused by the anti-Bolshevik uprising of Ataman N. Grigoriev and the fighting of other armed formations. The second one was fed by anti-Semitic sentiment in the ranks of the

Volunteer Army, especially during its retreat in the late 1919s in the early 1920s. In addition to the numerous casualties, pogroms resulted in a large number of refugees who found themselves in a difficult financial situation. The newspaper "Odesskie Novosti" i published n January 1920 the lists of victims of pogroms in the cities of Khaschuvat, Savran, Bogopil, Olviopil and Golta. The pogrom of the largest scale and public resonance occurred in Kryvye Ozero, however, the list of its victims was not published. The Odessa Provincial Extraordinary Commission, acting outside of the legal procedural rules, sentenced to death 12 people accused of involvement in Jewish pogroms. The archival and investigative cases that are stored in the Branch State Archive of the Security Service of Ukraine in Odessa as well show separate episodes of the involvement of representatives of the anti-Bolshevik peasant rebel movement to the violence against the Jewish population.

Key words: *Jewish pogroms, lists of victims, refugees, military formations.*

Левченко В.В. (Одеса)

Інкorporація одеських учених-істориків євреїв до наукового простору Російської імперії / СРСР в першій половині ХХ століття: особливості і персоналії 148

Нефьодов Д.В. (Миколаїв)

Внесок радянських євреїв у розвиток промисловості СРСР у повоєнну добу (1945-1991 рр.) 161

Яков Пасик. (Монреаль)

Погроми в єврейських колоніях Півдня України в роки Громадянської війни 171

Серединський О.В. (Миколаїв)

З історії Новопоплавського єврейського сільськогосподарського технікуму (інституту) Новобузького району Миколаївської області у 1924-1934 роках 199

Ташлай Л.Б. (Миколаїв)

Політичні репресії проти учасників сіоністського руху на Миколаївщині у 1920-1930 рр. 208

Шишко О.Г. (Одеса)

Поліваріантність єврейського питання у революційних подіях 1919-1921 рр. в Одеській губернії 223

Щукин В.В. (Миколаїв)

Єврейський погром в Миколаєві у 1919 році 237

Розділ III**Єврейська община в етнополітичному, культурному й економічному просторі України та світу****Геча О.А. (Житомир)**

Єврейський театр, як феномен культури в умовах коренізації (на прикладі театральних закладів Правобережної України) 251

Дробний В.С. (Миколаїв)

Поховально-поминальний обряд у єврейській культурі 265

Коваль Г.П., Коваль О.Г., Коваль Р.Г. (с. Новосафронівка, Миколаївська область)

Висвітлення різних сторін єврейського життя в Миколаївських газетах 1908-1912 роках 272